

Pietro Umberto Dini, *ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento.* – Livorno: Books & Company, 2010, 844 p., ISBN 978-88-7997-115-7

Baltistikos profesoriaus Pietro Umberto Dini'o monografija atveria naujus baltų kalbų raidos tyrimų ir apskritai humanizmo idėjų sklaidos Baltijos regione horizontus. Šią dar visai neseniai pasirodžiusią išsamią studiją, turinčią net 844 puslapius, intriguojančiu pavadinimu *Aliletoescvr* 2010 metų rugsėjį išleido Livorno leidykla Books & Company. Ši monografija įdomi ir reikšminga įvairių sričių humanitarinių mokslų tyrėjams¹.

Tais pačiais 2010 metais, lapkričio 4–5 dienomis, Vilniuje vyko XII-oji Baltijos šalių intelektualinio bendradarbiavimo konferencija „Mokslas ir visuomenė“. Jos metu buvo įteikti Baltijos šalių mokslų akademijų medaliai trims Estijos, Latvijos, Lietuvos ir vienam Italijos mokslininkui – šioje recenzijoje pristatomos knygos autoriui Pisos universiteto Baltistikos katedros profesoriui Pietro Umberto Dini'ui už darbus, pripažintus kaip ypač reikšmingus visam Baltijos regionui².

Į akis krinta ne tik pristatomos knygos apimtis, bet ir jos įžangoje autoriaus išvardytų studijų Göttingeno *Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek* gausa, taip pat Alexandro von Humboldto fondo W. F. Besselio tyrimų premija, neabejotinai padėjusi parengti šią monografiją³. Ją rengiant svarbų vaidmenį suvaidino gausus profesoriaus Dini'o mokslinių pažinčių ratas, apimantis visos Europos regionus: nuo Potenzos pietinėje Italijoje ir Barselonos Ispanijoje iki šiaurės Europos miestų Oslo, Vilniaus ir Rygos⁴, rodantis knygos autoriaus mokslinės erudicijos erdves bei jo mokslo darbų sklaidą. Tai atsispindi ir ankstesniuose Dini'o darbuose, ypač knygoje *Le lingue baltiche [Baltų kalbos]* (Firenze: La Nuova Italia, 1997, 531 p.), kuri vos išėjusi tuoj pat buvo išversta į kitas užsienio kalbas: lietuvių, latvių, rusų⁵ [5], jau nekalbant apie gausybę publikacijų, paskelbtų įvairiomis Europos kalbomis: italų, vokiečių, anglų, lietuvių, latvių ir kt.⁶

Galima sakyti, kad *Le lingue baltiche* tam tikra prasme padėjo pamatus naujam autoriaus veikalui *Aliletoescvr*. Tačiau abi monografijos turi ir esminių skirtumų. Pirmoji jų – grynai teorinis veikalas, atskleidžiantis baltų kalbų raidą, o *Aliletoescvr* šią tyrimų sritį išplečia iki Baltijos regiono istorinio konteksto⁷, kas iš tiesų yra visiškai nauja ne tik baltistikos studijoms, bet apskritai Baltijos regiono kultūros ir istorijos tyrimams⁸.

Toks nagrinėjamo konteksto išplėtimas reikalauja iš autoriaus ypatingo dėmesio siekiant viename kūrinyje apimti visą įvairialypę humanizmo epochoje susiformavusių baltų kalbų kilmės teorijų paletę: lotynų, slavų, ilyriškąją, germanų, žydų ir kt. Knygos novatoriškumą ir vertę kaip tik ir sudaro subtiliai perteikiamas skirtingų istoriografijos darbų, kurie neretai vienas kitam

¹ Vieną pirmųjų šios knygos recenzijų žr. A. Baniulytė, Baltų lingvistika Renesanso epochoje. *Darbai ir Dienos* 54, 2010, 309–312.

² Išsamiau apie tai žr. G. Zemlickas, Babelio bokšte ieškant vietos baltų kalboms (1). *Mokslo Lietuva*, 2011 m. vasario 3 d., <http://193.219.47.10/mokslo-lietuva/node/3382>.

³ P. U. Dini, *Aliletoescvr: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento.* – Livorno: Books & Company, 2010, 26.

⁴ Dini 2010, 26.

⁵ P. U. Dini, *Baltų kalbos: lyginamoji istorija*, iš italų k. vertė H. Zabulis, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 540 p.; P. U. Dini, *Baltu valodas*, no italiešu valodas tulkojusi D. Meiere, Rīga: Jānis Roze, 2000, 574 p.; П. У. Дини, *Балтийские языки*, перевод А. Топоровы, Москва: Оги, 2001, 544 с.

⁶ Žr. Dini, 2010, 814–816.

⁷ Apie tautas aplinkui Baltijos jūrą yra rašęs Giacomo Devoto, kurio straipsnius parengė ir išleido P. U. Dini ir B. Stundžia, *Baltistikos raštai. Scritti baltistici*, iš italų k. vertė D. Būrė ir kt. Vilnius: Tyto alba, 2004, 109–123.

⁸ Išsamiau apie tai žr. Baniulytė 2010, 309–310.

prieštarauja, vertinimas. Remdamasis genealogijos paieškomis ir mitų aiškinimu autorius atskleidė baltų kalbotyros radimąsi ir raidą, parodė šio regiono kalbinę bei kultūrinę įvairovę⁹.

Visiškai naujai šiame darbe aptariama lietuvių kilmės iš romėnų teorija, kuri iki šiol dažniausiai buvo nagrinėjama politiniu, o ne lingvistiniu aspektu. Dini, remdamasis vokiečių evangelikų teologo Johanno Funcko veikalu *Chronologia* (Regiomonte Prvssiae, 1552), pateikia naujų istorinių duomenų apie šios legendos paplitimą XVI a. Prūsijoje, o jos ištakas sieja su Mindaugo krikštu ir karūnavimu XIII a. viduryje¹⁰, kas istoriografijoje iki šiol nebuvo išsamiau nagrinėta¹¹.

Tai, kad vėlesnių laikų Prūsijos istorijose, pavyzdžiui, knygos autoriaus cituojamame Christopho Hartknocho veikalė *Alt- und neues Preußen* (Frankfurt und Leipzig, 1684)¹², remiantis Mykolu Lietuviu (Michalo Litanus, apie 1490–apie 1560) teigiama: „Nos Litvani ex Italo sermone oriundi sumus / Wir Littauen Sprichter sind vom italia[e]nischen Geschlecht und Sprache abgestammet“¹³, – nebejotinai liudija šios legendos politinį kontekstą, kuris vis dar kelia nemažai intriguojančių klausimų. Maciejaus Strubicziaus lotyniškosios teorijos analizėje Dini randa naujų jos interpretavimo ypatybių, pavyzdžiui, taikymą estų kalbai¹⁴.

Skirtingai nei kiti, nemažai dėmesio Dini skiria italų autoriui Alessandro Guagnini'ui (1538–1614) ir jo primirštam bei pakankamai neįvertintam veikalui *Sarmatiae Evropeae descriptio* [*Europos Sarmatijos aprašymas*] (Cracovia, 1578), kurį pastarasis neva nuplagijavęs nuo Motiejaus Strijkovskio veikalė *Kronika Polska Litewska Żmódzka y wszyskiej Rusi* [*Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronika*] (w Królewcu, 1582)¹⁵. Intriguoja tai, kad Strijkovskio aimanos ir skundai dėl Guagnini'o plagiatu, užimantys vos ne pusę kronikos¹⁶, vėliau tapo istorikų debatų tema¹⁷. Kaip knygoje *De Scriptorum Poloniae et Prussiae* (Coloniae, 1723) pastebėjo vokiečių istorikas Davidas Braunas (1664–1737) šie du veikalai iš esmės skiriasi jau vien tuo, kad Guagnini *Europos Sarmatijos aprašymą* parašė lotynų kalba, o Strijkovskis kroniką – lenkiškai¹⁸ (nekalbant apie skirtingas jų sukūrimo aplinkybes ir motyvaciją¹⁹, bet tai jau galėtų būti kitų tyrimų klausimas). Dini šią aštrią dviejų Renesanso korifėjų – Motiejaus Strijkovskio ir Alessandro Guagnini'o – konkurencijos, prasidėjusios dar XVI amžiuje, problemą

⁹ Baniulytė 2010, 309–310.

¹⁰ Dini 2010, 172–173.

¹¹ Historiografijoje žinoma nuomonė, kad Vokiečių ordinas šia legenda XIV a. viduryje naudojo siekdamas Šventosios Romos imperijos vardu istoriškai pagrįsti pretenzijas į lietuvių teritorijas, žr. E. Kulicka, *Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego. Przegląd historyczny* 71-1, 1980, 1–2; M. Jučas, *Théorie d'après laquelle la Lituanie et les nobles lituaniens sont originaires des Romains*, R. C. Lewanski (a cura di), *La via dell'ambra: dal Baltico all'Alma Mater* (Atti del Convegno italo-baltico svoltosi all'Università di Bologna dal 18 al 20 settembre 1991), Bologna: Università degli studi di Bologna, 1994 (stampa 1995), 248. Tačiau vokiečių istorikas Matthias Niendorfas tokią nuomonę paneigia, žr. M. Niendorf, *Das Großfürstentum Litauen. Studien zur Nationsbildung in der Frühen Neuzeit (1569–1795)*, 2., revidierte Auflage (*Veröffentlichungen des Nordost-Instituts* 3), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010, 59–60.

¹² Ch. Hartknoch, *Alt- und neues Preussen* 1–2, Franckfurt und Leipzig: In Verlegung Martin Hallerborden / Buchhändlern in Königsberg, 1684; žr. Dini 2010, 672.

¹³ Hartknoch 1684, 1, 68.

¹⁴ Dini 2010, 556–558.

¹⁵ Dini 2010, 202–207, 293–294.

¹⁶ Z. Wojtkowiak, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego: kalendarium życia i działalności*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 1990, 178–179.

¹⁷ Išsamiau apie Alessandro Guagnini italų, vokiečių ir lenkų historiografijoje žr. C. Cipolla, *Un italiano nella Polonia e nella Svezia tra il XVI e il XVII secolo. Notizie biografiche. Miscellanea di storia italiana XXVI*, Torino: Fratelli Bocca Edit. (Stamp. Reale di G. B. Paravia e C.), 1887, 549–571. Dar žr. Baniulytė 2010, 311–312.

¹⁸ D. Braun, *De Scriptorum Poloniae et Prussiae: historicorum, politicorum & jetorum typis impressorum ac manuscriptorum in Bibliotheca Brauniana collectorum, virtutibus et vitiis, catalogus, et iudicium, post evolutionem exactam, sine odio aut studio, limatissimum*, Coloniae, 1723, 37.

¹⁹ Išsamiau apie tai žr. Baniulytė 2010, 311–312.

išsprendė labai subtiliai: jis atskleidė abiejų veikalų reikšmę baltų lingvistikai ir išryškino esminius juose skelbiamų idėjų skirtumus²⁰.

Apžvelgiamame Renesanso epochos baltų kalbų paleokomparatyvizmo tyrime iš naujo atgijo jau klasika virtusių autorių – Eneaso Silvio Piccolomini'o (1405–1464), vėliau popiežiaus Pijaus II, Erasmo Stellos (1450–1521), Filippo Buonaccorsi Callimaco (1437–1496) ir daugelio kitų – darbai; nagrinėjamos ir kitos tuo laikotarpiu žinomos lingvistinės teorijos: graikiškoji, paplitusi XVI a. Prūsijoje; valakiškoji, susiformavusi XVI a. viduryje Vokietijoje, slaviškoji... Be to, autorius parodo, kaip šiose įvairiausiose teorijose išryškėja Europos istorijos kontūrai, kurių atspindžiai įžvelgiami Baltijos regiono istorijoje, pavyzdžiui, konfrontacija tarp Vokietijos ir Prancūzijos dėl įtakos ir kalbų prestižo, paveikusi XVI a. vidurio istoriografinės minties raidą²¹.

Mįslingas knygos pavadinimas *Aliletoescor* atėjo iš XVI a. pabaigos alchemikų pasaulio²². Autorius nesiekia trumpalaikio efekto, šis pavadinimas – tai aliuzija į nagrinėjamą epochą, kurioje vyko sudėtinga baltų kalbų sampratų genezė, į alchemikų traktatus, kurie iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti sudėtingi ir painūs.

Knygą sudaro vienuolika didesnių skyrių, suskirstytų į poskyrius, o šie – į dar smulkesnius skyrelius, kuriuose nagrinėjamos konkrečios problemos. Knygoje galima išskirti keletą sluoksnių: vizualinę medžiagą (lentelės ir įvairios lingvistinės schemas), išsamias iliustracines citatas iš senųjų įvairiakalbių tekstų (parašytų graikų, lotynų, italų, vokiečių, lenkų ir kitomis kalbomis) ir pagrindinį itališką tekstą, išsiskiriantį dėmesiu detalėms, atsargumu, neapgalvotų apibendrinimų ir kategoriškų vertinimų vengimu, o tai tradicinei italų istoriografijai būdinga nuo Renesanso laikų.

Pietro Umberto Dini'o *Aliletoescor* – nauja ir kartu novatoriška monografija, kurioje remiantis senaisiais *Litvaniae, Samogethiae, Prussiae, Livoniae, Sambiae* [Lietuvos, Žemaitijos, Prūsijos, Livonijos, Sembos] aprašymais atskleidžiamos baltų kalbų tyrimų ištakos ir Renesanso kultūros veikiamos susiformavusias pažiūros į baltų kraštus ir jų kalbas, parodytas jų savitumas ir raida, kuri iki šiol dar nebuvo taip išsamiai ir įvairiapusiškai ištirta.

AUŠRA BANIULYTĖ
auban@inturbo.lt

Gauta 2011 m. balandžio 27 d.

²⁰ Dini 2010, 202–214.

²¹ Dini, 2010, 194.

²² Dini 2010, 482.